

СЕКСУАЛЬНА ШКІЛЬНА ОСВІТА: ФЕМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД

SCHOOL SEXUAL EDUCATION: A FEMINIST APPROACH

У статті всебічно розглядається взаємозв'язок між фемінізмом і статевим вихованням в Україні – тема, яка має велике значення в ширшому контексті сучасних соціальних трансформацій, що продовжують змінювати українське суспільство. Авторки підкреслюють, що історичні корені феміністичного руху, які можна простежити до другої половини XIX століття, тісно пов'язані з появою перших жіночих організацій, що виступали за соціальні зміни, рівність та освітні можливості для жінок. Особлива увага приділяється ролі Наталії Кобринської, яка зображується як центральна фігура в просуванні феміністичної думки. Завдяки літературній діяльності й освітній активності Н. Кобринська стала піонеркою в поширенні феміністичних ідей і просуванні уявлення про те, що освіта повинна слугувати основою для досягнення гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок. У статті підкреслюється, що освіта є не тільки інструментом індивідуального зростання, а й механізмом трансформації суспільних уявлень, що сприяє створенню більш інклюзивного та справедливого середовища. У цьому контексті автори досліджують сучасний стан статевого виховання в українських школах, де прогрес часто досягається завдяки громадянським ініціативам та активізму на низовому рівні, а не завдяки комплексній державній політиці. Серед виявлених викликів – культурний опір, відсутність єдиних стандартів і недостатня інституційна підтримка. У дискусії підкреслюється незаперечний взаємозв'язок між фемінізмом і статевою освітою, наголошуючи на тому, як феміністичні принципи допомагають жінкам і дівчатам краще усвідомлювати свої права, тілесну автономію та соціальні ролі. Сексуальна освіта описується як потужний інструмент у боротьбі зі шкідливими стереотипами, ліквідації дискримінації за гендерною ознакою та зміни застарілих культурних норм. Урешті-решт, стаття сприяє академічній і соціальній дискусії про необхідність впровадження інклюзивних, гендерно-чутливих програм сексуальної освіти, які відображають феміністичні цінності й відповідають потребам сучасного українського суспільства.

Ключові слова: сексуальна освіта, фемінізм, гендерна рівність, права жінок, стигма, гендерно зумовлене насильство.

The article comprehensively examines the relationship between feminism and sex education in Ukraine – a topic that is of great importance in the broader context of contemporary social transformations that continue to change Ukrainian society. The authors emphasize that the historical roots of the feminist movement, which can be traced back to the second half of the nineteenth century, were closely tied to the emergence of the first women's organizations advocating for social change, equality, and educational opportunities for women. Particular attention is given to the role of Natalia Kobrynska, who is portrayed as a central figure in the advancement of feminist thought. Through her literary work and educational activism, Kobrynska became a pioneer in disseminating feminist ideas and promoting the notion that education should serve as a foundation for achieving gender equality and empowering women. The article highlights that education functions not only as a tool for individual growth but also as a mechanism for transforming societal attitudes, thereby creating a more inclusive and just environment. Within this framework, the authors investigate the current state of sexual education in Ukrainian schools, where progress has often been achieved through civic initiatives and grassroots activism rather than through comprehensive governmental policies. The challenges identified include cultural resistance, lack of unified standards, and insufficient institutional support. The discussion underscores the undeniable interconnection between feminism and sexual education, emphasizing how feminist principles help women and girls to become more aware of their rights, bodily autonomy, and social roles. Sexual education is described as a powerful instrument in combating harmful stereotypes, dismantling gender-based discrimination, and shifting outdated cultural norms. Ultimately, the article contributes to the academic and social debate on the necessity of implementing inclusive, gender-sensitive sexual education programs that reflect feminist values and respond to the needs of modern Ukrainian society.

Key words: sexual education, feminism, gender equality, women's rights, stigma, gender-based violence.

УДК 316.47

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.78.2.4>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Молоціян А.О.

аспірантка кафедри соціальних структур та соціальних відносин Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-7441-225X

Домбровська Ю.Ю.

аспірантка кафедри теорії та історії соціології Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0009-0001-9168-4131

Постановка проблеми. Щоб розуміти всю важливість сексуальної шкільної освіти, необхідно передусім звернутися до фемінізму. Хибно може здатися, нібито ці питання лишень перетинаються, існуючи в окремих контекстах, що нівелює всю силу їхнього взаємозв'язку. Бо насправді, фемінізм і сексуальна освіта є взаємозалежними й тісно переплетеними між собою. З одного боку, аби усвідомлювати необхідність сексуальної шкільної освіти вкрай важливо знати, з чим і проти чого бореться сучасний феміністичний рух, з іншого – одним із результатів впровадження сексуальної шкільної освіти в навчальну програму може стати розвиток феміністичних ідей і зменшення рівню гендерної нерівності. У сучасному суспільстві питання статевої

освіти набуває все більшого значення, адже вона не лише забезпечує молодь необхідними знаннями про фізичні аспекти статевого життя, а й формує їхню свідомість щодо гендерних стереотипів і нерівностей. Фемінізм, у свою чергу, має на меті подолання соціальної нерівності та забезпечення прав жінок і дівчат. У цьому контексті взаємозв'язок фемінізму й сексуальної освіти в школах стає особливо важливим: якісна статева освіта може стати інструментом для виховання свідомого покоління, здатного критично ставитися до гендерних норм і сприяти формуванню справедливого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феміністична проблематика є основою чималої кількості досліджень, що покликані як урегулювати

державну політику, так й інформувати щодо поточного стану тих чи інших аспектів гендерної рівності. Феміністичні дослідження все частіше включаються до програм університетів. Поява спеціалізованих курсів і програм, присвячених гендерним студіям і фемінізму, свідчить про все більший інтерес до цих тем в академічному середовищі. Зростає також і кількість досліджень, які аналізують гендерну політику в Україні, зокрема впливи міжнародних стандартів та угод на національну політику. Ці дослідження часто зосереджуються на питаннях насильства щодо жінок, репродуктивних прав та участі жінок у політичному процесі. Наприклад, у лютому-травні 2024 року World Vision і ГО «Дівчата» спільно провели загальнонаціональне дослідження щодо розуміння й поширеності різних форм ГЗН та ефективності реагування на нього [4, с. 15], а соціологічне онлайн-опитування «Що в Україні думають про сучасний фемінізм та феміністок» [13, с. 5], проведене з 9 по 24 серпня 2021 року, мало на меті вивчення спектру уявлень про сучасний фемінізм і його основні ідеї. Разом із цим дослідження щодо актуальності й структури сексуальної освіти в школах також активно проводяться, зокрема в серпні-листопаді 2019 року Аналітичний центр CEDOS [11, с. 3] провів дослідження сексуальної освіти в українських школах, а саме змісту сексуальної освіти в межах навчальних програм і його відповідності потребам та очікуванням учасниць освітнього процесу. Наприклад, опитування Аналітичного центру Cedos у партнерстві з Дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та за підтримки МОН [6, с. 10–12] дослідило обізнаність і ставлення батьківської та вчительської спільноти до секспросвіти.

Мета статті полягає в спробі обґрунтувати наявність та історичну тяглість взаємозв'язку сексуальної освіти як інструмента й фемінізму як феномена.

Виклад основного матеріалу. Сексуальна освіта в школах є ключовим елементом підготовки підлітків до дорослого життя, надаючи їм базові знання та цінності, які допомагають формувати відповідальне ставлення до сексуальності. У сучасному світі, де традиційні погляди змінюються під впливом глобалізації та культурних перетинів, сексуальна освіта в шкільній системі стає необхідним інструментом для забезпечення підлітків інформацією про різноманітні гендерні ролі, моделі поведінки й взаємовідносини. Це дає молоді змогу краще орієнтуватися в питаннях власної сексуальної ідентичності й взаємодії з іншими.

Значення сексуальної освіти в школах полягає також у її здатності сприяти формуванню здорових стосунків, основаних на взаємній повазі та розумінні. Вона допомагає молодим людям усвідомити важливість особистих кордонів і відповідальності, що має позитивний вплив на їхні майбутні соціальні й інтимні взаємини.

Організація сексуальної освіти в Україні набуває особливої актуальності в умовах, коли країна переживає складні соціально-економічні виклики че-

рез тривалої військової агресії. Війна призвела до суттєвих змін у демографічній ситуації, відзначеної масовою міграцією населення за кордон і втратами серед військових і цивільних осіб. Ці фактори руйнують традиційні культурні та сімейні зв'язки, ставлячи під загрозу стабільність родинних відносин.

Діти й підлітки в таких умовах стають свідками й учасниками складних соціальних ситуацій, вибираючи їх у себе, як губка. Вони спостерігають за поведінкою дорослих, за тим, як батьки та родичі реагують на виклики, з якими стикається суспільство. Це впливає на їхнє сприйняття стосунків, цінностей і гендерних ролей, формуючи їхню особистісну ідентичність і соціальні орієнтації.

У таких умовах правильно організований процес сексуальної освіти може стати важливим елементом, який допоможе підліткам зрозуміти основи особистих кордонів і гендерної рівності й навчитися розпізнавати та протидіяти гендерно зумовленому насильству. Тому сексуальна освіта має потенціал стати важливим інструментом у формуванні здорових міжособистісних відносин у нових соціально-культурних реаліях України.

Сексуальна освіта в школах, особливо крізь призму феміністичного підходу, має вирішальне значення для становлення суспільства, ґрунтованого на рівності. Основна мета такого підходу – дати учням можливість критично осмислювати традиційні уявлення про гендерні ролі й запобігати закріпленню стереотипів, які підтримують нерівність і насильство. Цей підхід не обмежується лише фізичними аспектами сексуальності, а розглядає сексуальне здоров'я в контексті соціальних і культурних факторів, які формують уявлення про стосунки, права й відповідальність кожної людини.

Феміністична сексуальна освіта спрямована на створення простору, де учні можуть вивчати концепти згоди, поваги та взаєморозуміння. Важливо, щоб школярі отримували знання, які допоможуть їм зрозуміти, як культурні норми впливають на їхні вибори, стосунки й самосприйняття.

За визначенням UNESCO, комплексна сексуальна освіта – це навчальний процес, оснований на курсах, що охоплює когнітивні, емоційні, фізичні та соціальні аспекти сексуальності. Її метою є забезпечити дітей і молоді знаннями, навичками, установками та цінностями, які дають їм можливість реалізувати своє здоров'я, добробут і гідність, розвивати поважні соціальні та сексуальні стосунки; урахувати, як їхні вибори впливають на їхнє благополуччя та благополуччя інших, а також розуміти й забезпечувати захист своїх прав протягом усього життя [5, с. 9].

Збільшення доступу до інтернету у світі означає, що значна кількість інформації або освіти, пов'язаної із сексом, отримується через перегляд еротичного та відвертого контенту. Один із великих вебсайтів порнографії повідомив про 42 мільярди відвідувань свого сайту у 2019 році, з понад 115 мільйонами відвідувань на день у світі. Молоді люди у віці 18–24 роки були другими за кількістю споживання (хоча дані про споживачів віком до 18 років не надаються). Відвер-

тий контент рідко демонструє практики безпечного сексу й існує в більш широкому соціокультурному контексті, в якому стереотипи щодо гендеру, сексизм, сексуальна об'єктивація та підтримка насильницьких настроїв є надзвичайно поширеними. Оскільки багато дітей і молоді або піддаються впливу порнографії, або самі її шукають, цей контент неминує сприяти формуванню ставлень, норм та очікувань щодо сексу, тіл і стосунків, а також впливає на сексуальну поведінку [6, с. 12–14].

Знання основ фізіології, особистих кордонів і понять гендерно зумовленого насильства й гендерної рівності є важливими для підлітків, оскільки вони формують основи для здорового та відповідального ставлення до себе і оточуючих. Розуміння фізіології дає змогу молоді усвідомлювати власні зміни в організмі, що є критично важливим для розвитку самосвідомості та прийняття свого тіла. Знання про особисті кордони допомагає підліткам установлювати здорові стосунки, визначати, коли і як їх порушують, а також захищати себе від небезпечних ситуацій.

Обізнаність про гендерно зумовлене насильство й гендерну рівність сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, які підкреслюють важливість поваги, емпатії та рівноправності в стосунках. Ці знання допомагають молодим людям розпізнавати й протидіяти дискримінації, формуючи активну громадянську позицію. Знання про контрацепцію й принцип взаємної згоди є ключовими елементами сексуальної освіти, які суттєво впливають на формування відповідального ставлення до сексуальних стосунків. Правило взаємної згоди є важливим аспектом здорових стосунків, оскільки воно наголошує на необхідності спілкування та згоди між партнерами. Знання про зворотний зв'язок і про те, як важливо поважати бажання й кордони інших, сприяє розвитку емоційної зрілості й відповідальності в підлітків. Це допомагає формувати цінності, які протистоять насильству й експлуатації, закладаючи основи для побудови здорових, взаємоповажних стосунків.

У різних країнах існують численні підходи до надання сексуальної та репродуктивної освіти, інформації та послуг, і важливо враховувати, хто їх надає, яким чином і які результати це приносить. Багато організацій, зокрема державні міністерства, молодіжні клініки та недержавні організації, прагнуть забезпечити молодь актуальною інформацією та послугами з сексуального й репродуктивного здоров'я. У деяких країнах зусилля цих організацій доповнюються програмами, що реалізуються місцевими громадами й церквами. Незважаючи на наявність великої кількості інформації, молодь залишається найвразливішою групою з високим рівнем інфекції ВІЛ/СНІДом. Дослідження показують, що недостатня обізнаність про сексуальність і стосунки, а також ризиковані поведінкові моделі сприяють цьому становищу. У впровадженні сексуальної освіти в цих країнах усе ще залишається багато роботи, оскільки вона була в основному ініційована у відповідь на епідемію ВІЛ/СНІДу [15, с. 15].

Незважаючи на те що багато країн мають політики або закони, що стосуються сексуальної освіти, особливо на рівні середньої освіти, реальна змістовність та ефективність її впровадження часто залишаються під питанням. Аналіз національних програм комплексної сексуальної освіти показує, що вони не завжди охоплюють необхідний спектр тем, що може негативно впливати на їхню ефективність. Крім того, багато вчителів відчуває невпевненість у своїх силах під час викладання цього предмета, що призводить до того, що учні отримують важливу інформацію занадто пізно або взагалі не отримують її [5, с. 22–23].

Молоді люди не залишилися самотніми в цьому зусиллі: до них приєдналися громади, батьки, лідери віри та зацікавлені сторони в освітньому секторі, які все більше підтримують сексуальну освіту як невід'ємну частину якісної освіти, що є комплексною та базується на навичках життєдіяльності. Вона допомагає молодим людям розвивати знання, навички, етичні цінності й ставлення, необхідні для свідомого, здорового та шанобливого вибору в стосунках, сексу й репродукції. Незважаючи на ці досягнення, надто багато молодих людей усе ще переходять з дитинства в доросле життя, отримуючи неточну, неповну або упереджену інформацію, що впливає на їхній фізичний, соціальний та емоційний розвиток. Ця недостатня підготовка не лише посилює вразливість дітей і молоді до експлуатації та інших шкідливих наслідків, а й свідчить про провал суспільства у виконанні своїх зобов'язань перед цілим поколінням [18, с. 7].

Отже, сексуальна освіта є незамінним компонентом формування свідомого, відповідального й здорового підходу молоді до своїх відносин і сексуальності. У сучасних умовах, з огляду на виклики, які постають перед українським суспільством, включаючи соціально-економічні труднощі та військові конфлікти, важливість адекватної сексуальної освіти стає ще більш актуальною. Вона не лише забезпечує підлітків необхідними знаннями про фізіологію, гендерні ролі, права й особисті кордони, а й формує ціннісні орієнтації, які підкреслюють важливість взаємоповаги та емпатії. Феміністичний підхід до сексуальної освіти, що акцентує увагу на критичному осмисленні традиційних гендерних норм, може суттєво змінити перспективи молоді. Він сприяє створенню безпечного простору для обговорення важливих тем, що стосуються згоди, взаємоповаги й відповідальності у відносинах. Проте для досягнення справжніх змін необхідно подолати наявні бар'єри в системі освіти, такі як брак підготовлених викладачів і недостатня підтримка з боку держави та громади. Тільки спільними зусиллями молоді, педагогів, батьків і представників громадянського суспільства можна створити сприятливе середовище для розвитку комплексної сексуальної освіти в Україні. Це стане запорукою формування здорового, обізнаного й відповідального покоління, здатного зробити свідомий вибір і забезпечити своє благополуччя в умовах сучасного світу.

Стигма та насильство як ключові проблеми. Чи не найбільш вагомим аргументом на захист факту наявності взаємозв'язку між секспросвітою та фемінізмом як таким є спільність проблематики, із якою ведеться активна боротьба з обох сторін. Такими суспільними темами, котрі є водночас фокусом секспросвіти й мають феміністичну складову, є чи не передусім гендерно зумовлене насильство та стигма. Власне, гендерно зумовлене насильство (далі – ГЗН) – це насильство, спрямоване проти особи через її гендерну належність, або насильство, яке непропорційно впливає на осіб певної статі. ГЗН зазнають як жінки, так і чоловіки, але серед постраждалих більшість становлять усе ж жінки й дівчата, оскільки це явище глибоко вкорінене в нерівності жінок і чоловіків [8, с. 16].

За різними даними, в Україні через війну різко збільшився рівень домашнього насильства. Наприклад, за перші п'ять місяців 2023 року кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства зросла на 51%, якщо порівнювати з 2022 роком. Так, за січень-травень 2023 року поліція зареєструвала 349 355 випадків домашнього насильства, за той же період 2022 року було 231 244 випадків, а у 2021 році ще менше – 190 277 [17, с. 3]. Разом із цим кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства в Україні у 2024 році зросла майже на 80% порівняно з минулим роком. Про це під час ефіру національного марафону повідомила начальниця відділу протидії домашньому насильству Офісу генерального прокурора України Ірина Шурхно [2]. З вищезазначених даних можна зробити висновок, що проблема гендерно зумовленого насильства, з котрою бореться сучасний український фемінізм, є не лише актуальною, а й, на жаль, усе більш болісною для України.

Важливою складовою тематики насилля, котра є настільки принциповою, наскільки простою в реалізації, проте досі не перестала бути приводом для жартів, є активна згода. За своєю суттю активна сексуальна згода – це добровільна, усвідомлена, озвучена усно й підкрплена діями згода на інтимну близькість. Розповсюджується вона лише на ту взаємодію, яка є проговореною з партнером, і триває до тих пір, поки не озвучено бажання припинити [14]. На жаль, розуміння того, що згода на секс не може бути за замовчуванням, лише набирає обертів і, здається, рухається до свого автоматизму досить повільно. Досі існує безліч хибних уявлень про те, що «ні» може бути завуальованим «так», що близькість обов'язкова для пар, оскільки вони зустрічаються, і що певний зовнішній вигляд може бути причиною для примусу до сексу. Без перебільшень, саме існування активної згоди як такої, що є єдиною правильною умовою близькості, може стати одним із найбільш ефективних механізмів зменшення толерантності до насильства та кривдника.

Іншою й не менш актуальною є проблема репродуктивного тиску, а точніше його найбільш жорсткого прояву – репродуктивного насильства. Якщо репродуктивним тиском можна назвати погрози,

поведінку та певні культурні установки, спрямовані на контроль над репродуктивною сферою людини, найчастіше жінки, то репродуктивне насильство – це примушення жінки до народження дитини або, навпаки, до аборту. Попри те що в Україні жінка може зробити аборт за власним рішенням до 12 тижня вагітності, а за соціальними чи медичними показаннями – до 22 тижня [9], за останні десять років чотири рази (2012 рік, 2013 рік, 2013 рік, 2017 рік) подавалися законопроекти щодо заборони абортів, запровадження кримінальної відповідальності за аборт, погіршення доступу жінок до медичних послуг із переривання вагітності тощо. Словом, на державному рівні так чи інакше відбувається регулювання та втручання в особисте життя і здоров'я жінок. Таке ж втручання, проте іншого стибу жінки можуть зустріти й з боку лікарів і лікарок, котрі не гребують, наприклад, непроханими порадами щодо народження дитини або умисно лякають наслідками абортів. Тобто репродуктивний тиск має різні форми та прояви: від жартів родичів про біологічний годинник до чергового законопроекту, що регулюватиме народжуваність. Але об'єднує ці форми та прояви факт зовнішнього тиску на особисте життя й тілесність жінки.

Окрім усіх вищезгаданих аспектів, сучасна феміністична боротьба відбувається й із гендерними стереотипами та стигмою. Саме стереотипні уявлення й упередження сприяють укоріненню та поширенню ідей гендерної нерівності, відтворюючи її знову й знову. Наприклад, за результатами дослідження, проведеного ГО «Дівчата» 2022 року, «Жінки та стигма» в практиках гендерного виховання дівчат батьками та шкільництвом, виявлено табування частини тем, пов'язаних із жіночим здоров'ям, стереотипи, а також перекидання відповідальності за інформування, однобоке інформування, спорадичне інформування, особливо щодо сексуального та репродуктивного здоров'я (акцент на залякуванні, а не на формуванні компетенцій) [4, с. 5]. Ці дані свідчать про актуальність і подальше поширення цілого спектру стигматизованих уявлень про жінку, а також демонструють усю нагальність і важливість сексуальної освіти в боротьбі в тому числі за ідею гендерної рівності.

Потреба запровадження сексуальної освіти. Для України, європейської країни з давньою історією, яка має свою самобутню культуру, дуже важливо знайти свій шлях адекватного сексуального виховання молоді. Особливо гостро це питання постає перед українським суспільством нині. Війна з РФ, що триває з 2022 року, викликала найсильнішу соціально-демографічну деформацію українського суспільства. Сотні тисяч молодих жінок, рятуючи дітей, змушені були емігрувати за кордон. А сотні тисяч молодих чоловіків вирушили на фронт, боронити Батьківщину. Необхідно вже зараз складати програму відновлення культурної спадщини нашої країни та передбачати ті труднощі, з якими зіткнеться наше суспільство в повоєнний час: гострий дефіцит робочих рук і глибока демографічна криза, пов'язана з різким скороченням народжуваності дітей і старінням населення.

Державна політика інтеграції України до Європейського простору включає десятки напрямів і законодавчих змін звичного способу життя в українських сім'ях, перегляд моральних цінностей, принципів загальної культури. Має, зокрема, й адаптація зарубіжного досвіду у вирішенні педагогічних проблем сексуального виховання учнівської молоді. Необхідно враховувати той факт, що в низці дружніх Україні високорозвинених європейських країн (Великобританія, Італія, Німеччина, Франція, Швеція, Фінляндія) сексуальна культура й сексуальна освіта зведені до рангу державної освітньої політики.

Тому потреба запровадження сексуальної освіти в Україні зумовлена низкою соціально-демографічних викликів, які постали перед країною внаслідок війни й інтеграції в європейський простір. В умовах демографічної кризи та соціальних трансформацій необхідно адаптувати зарубіжний досвід для створення освітніх програм, що сприятимуть формуванню свідомого ставлення до сексуальності й родинних цінностей. Це дасть змогу виховати молоде покоління в дусі рівноправності, відповідальності та поваги до людської гідності, забезпечуючи стале відновлення суспільства в повоєнний час.

Історичне підґрунтя. Незважаючи на те що феміністичні ідеї особливо активно розповсюджуються в мас-медіа протягом останніх років, перші жіночі організації на українських землях почали з'являтися ще в другій половині XIX століття. Розглядаючи розвиток феміністичного руху на українських теренах, важливо враховувати тогочасний політичний контекст, котрий передбачає своєрідне територіальне, а тому й контекстуальне розділення, що проходить по річці Збруч. Шляхи розвитку фемінізму в Україні мали свої відмінності в Західній Україні як частині Австро-Угорської імперії та в Наддніпрянщині, яка на той час перебувала в складі царської Росії.

Першою жіночою організацією вважається «Товариство руських женщин», засноване в 1884 році в Станіславі (тепер Івано-Франківськ) письменницею і феміністкою Наталею Кобринською (1855–1920). Власне, сама Наталія Кобринська була однією з найперших активісток українського жіночого руху на Галичині, сформулювала його основні ідеї та транслувала їх через власну письменницьку й видавничу діяльність [5]. Цікаво, що західноукраїнський феміністичний рух, хоч і акцентував увагу радше на національному питанні, був м'яким, поширюючись через літературу та просвітницьку діяльність. Наприклад, у 1887 році Н. Кобринська разом з Оленою Пчілкою видали альманах українок «Перший вінок», що увійшов в українську історію як перша жіноча збірка, заклавши основи розвитку жіночих часописів, які редагували й видавали самі жінки. Як писала сама Н. Кобринська в передмові до видання: «Видаючи «Жіночий альманах» з самих жіночих праць, ми не гадаємо відчуватися від мужчин на полі загальних стремлень і ізолювати жіноче питання від інших суспільних задач. Ми лиш переконані, що ніхто ліп-

ше від нас самих не зможе знати про наші терпіння, недостатки і вимоги, що ми повинні старатися ближче об'яснити наше положення в суспільстві» [7]. Словом, Н. Кобринська вела активну просвітницьку та громадську діяльність, організовувала збирання підписів за право жінок отримувати освіту. Жіночі організації справді були доволі розповсюдженими на теренах західноукраїнських земель, маючи на меті передусім освіту жінок. Наприклад, у 1893 році виник Клуб русинок у Львові, що провадив свою роботу серед жінок, які мешкали в селах. Подібний клуб виник також у Чернівцях. 1906 року за ініціативи Костянтини Малицької створено Жіночу громаду у Львові, 1908 року – Кругок українських дівчат у Львові та Чернівцях. У 1909 році львівські організації об'єдналися в Жіночу громаду, яку очолила Костянтина Малицька. У роки Першої світової українські жінки заснували у Відні Комітет допомоги пораненим воякам. 1917 року й повторно 1921 року жіночі організації об'єдналися в Союз українок. Союз українок Волині, очолюваний П. Багрянівською, діяв у Рівному, а Союз українок Галичини очолювала Мілена Рудницька [1, с. 240].

Отже, саме просвітницька й освітня складова стали тими інструментами, котрі як на східних, так і на західних теренах українських земель розвивали та поширювали феміністичні ідеї. Таким чином, можна говорити про те, що чи не найпершим джерелом поширення й укорінення феміністичних ідей на українських землях була саме освіта (або просвітництво) й усе до неї дотичне, зокрема література. Разом із цим сучасні гендерні студії в Україні еволюціонували від академічної новинки, що цікавила лише декількох дослідниць, до частково інституціоналізованого наукового напрямку, який став невід'ємною частиною таких багатьох дисциплін і ввійшов до навчального плану багатьох університетів. Себто, зважаючи на історичну перспективу, питання важливості освіти як такої для української феміністичної проблематики є беззаперечним.

Сучасний стан запровадження сексуальної освіти в школах. Сучасне українське суспільство переживає трансформацію в різних аспектах, включаючи ставлення до сексуальності й сексуальної освіти. Сфера сексуального життя залишається табуованою темою в українському дискурсі, а інформація щодо сексуальності й сексуальної освіти рідко знаходить відклик у громадському просторі. Однак ця тема має значущий вплив на соціалізацію підлітків, визначаючи їхні уявлення про власне тіло, взаємини з іншими та роль у суспільстві.

Попри те що на початку 2024 року на сайті Президента України була опублікована петиція щодо впровадження обов'язкового статевого виховання в систему освіти, яка набрала необхідні 25 тисяч голосів, офіційного курсу сексуальної освіти в українських школах досі не існує. Однак значну роль у цьому напрямі відіграє громадська організація «Дівчата». Вони розробляють освітні матеріали та проводять лекції для підлітків і дорослих щодо сексуальної просвіти, співпрацюючи з гінекологами,

сексологами, психологами, соціологами, юристами й іншими експертами. Їхній навчально-методичний посібник «Основи репродуктивного та сексуального здоров'я» отримав гриф від Міністерства освіти та науки України у 2022 році, що свідчить про високий рівень матеріалів і дає змогу використовувати їх в освітньому процесі. Завдяки цій організації питання статевої освіти поступово інтегрується в освітню систему України.

Висновки. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що взаємозв'язок фемінізму та сексуальної освіти є беззаперечним. З одного боку, характерною особливістю української феміністичної думки в історичному контексті була просвітницька складова й важлива роль освіти в поширенні ідей гендерної рівності. Разом з цим жіночі студії із часом трансформувалися й перейшли на інший, інституційний рівень, перетворившись радше на студії гендерні, але продовжуючи існувати в царині освіти. Саме це співіснування освіти (просвітництва) і феміністичної проблематики підтверджує дієвість та, очевидно, ефективність такої співпраці. З іншого боку, сучасний український фемінізм визначає принципово важливою боротьбу з тими проблемами, котрі, у свою чергу, є фокусом для сексуальної освіти. Іншими словами, фемінізм, власне, підкреслює важливість права жінок на інформацію, у тому числі про своє тіло й сексуальність, про репродуктивне здоров'я та права, про стосунки як такі. У свою чергу, сексуальна освіта дає жінкам змогу розуміти свої потреби та права, вона змінює культурні норми й сприяє боротьбі зі стигмою та стереотипами, що є важливим елементом феміністичної боротьби. Взаємозв'язок фемінізму й сексуальної освіти є багатограним і важливим для формування сучасних підходів до навчання. Інтеграція феміністських принципів у сексуальну освіту може призвести до створення більш чутливих, інклюзивних та ефективних програм, що відповідають потребам сучасної молоді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богачевська-Хомяк М., Веселова О.М. Жіночий рух в Україні. Енциклопедія історії України / редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України ; Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3: Е-ІІ. 672 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CN-R=20&S21STR=Zhinochy_rukh_v_Ukraini.
2. Випадків домашнього насильства в Україні стало на 80% більше з минулого року. Бабель, 2024. URL: <https://babel.ua/news/111379-vipadkiv-domashnogo-nasilstva-v-ukrajini-stalo-na-80-bilshe-z-minulogo-roku>.
3. Гендерні студії в Україні: довгий шлях від 90-х до сьогодні. *Феміністські транслोकальності*. URL: <https://feminisms.co/zine/gender-studies-in-ukraine>.
4. Жінки та стигма. ГО «Дівчата», 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1txmWIYWrw-CEI-go8fQu6BAR4ql-Cblo1/view>.
5. Наталія Кобринська – за духом часу й українсько-го жіночого руху. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/nataliia-kobrynska-za-dukhom-chasu-j-ukrainskoho-zhinochoho-rukhu/>.
6. Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти. Cedos, 2020. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/sexual_education_ua_0.pdf.
7. Перша українська феміністка. «Чорна пані» Наталія Кобринська. *September Journal*. URL: <https://september.ua/ukraine/persha-ukrajinska-feministka-chor-na-pani-natalija-kobrynska>.
8. Підтримка людей, які пережили гендерно зумовлене насильство. *UNICEF*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/27931/file/Mobile_booklet_Final.pdf.
9. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : Наказ МОЗ України від 24.05.2013 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13#Text>.
10. Сексосвіта. ГО «Дівчата», 2024. URL: <https://www.divchata.org/uk/proekty/seksosvita.html>.
11. Сексуальна освіта в школах: чи є що покращувати. Cedos, 2019. URL: <https://cedos.org.ua/pdf/презентація.pdf>.
12. Український фемінізм: дати, події, імена. *Наше слово*. URL: <https://nasze-slowo.pl/ukrainskij-feminizm-dati-podii-imena/>.
13. Що в Україні думають про сучасний фемінізм та феміністок. *ZMINA*, 2021. URL: <https://zmina.ua/publication/shho-v-ukrajini-dumayut-pro-suchasnyj-feminizm-ta-feministok/>.
14. Що таке принцип активної згоди та чому він такий важливий? *Eva Blog*, 2024. URL: <https://blog.eva.ua/shho-take-printsip-aktivnoyi-zgodi-ta-chomu-vin-takij-vazhlivij/>.
15. Bonolo K. Sexuality education in Sweden. *Kelefang Bonolo*. Gothenburgs Universitet, 2008. URL: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/17923/gupea_2077_17923_1.pdf?sequence=1.
16. Comprehensive sexuality education: For healthy, informed and empowered learners. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/health-education/cse>.
17. Foroudi L. Rising domestic violence is a hidden front in Ukraine's war. *Reuters*, 2023. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/rising-domestic-violence-is-hidden-front-ukraines-war-2023-08-03/>.
18. International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach. *UNESCO*, 2018. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770>.
19. Safe, seen and included: report on school-based sexuality education. *UNESCO*, 2023. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387610>.
20. Switched on: sexuality education in the digital spa. *UNESCO*, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372784>.

Стаття надійшла у редакцію: 26.10.2025

Стаття прийнята: 10.11.2025

Опубліковано: 08.12.2025